

Waarom klokken luiden onder bol, kruis en haan

Voor de Oostenrijkse historicus Friedrich Heer was het klokkengelui de gemene noemer bij uitstek van de Europese cultuur. Ze geven ritme aan de tijd, symboliseren burgerlijke of kerkelijke gemeenschapszin en zijn een objectieve expressie van subjectieve gevoelens van blijdschap of droefheid.

Veel klokken hebben als opschrift *Vivos voco* (de levenden roep ik), *Mortuos plango* (de doden beklag ik), *Fulgara frango* (de bliksems breek ik). Dit geeft aan waartoe het luiden van klokken diende en ten dele nog dient, namelijk om de omwonende bevolking ergens op te wijzen (nationale rouw of vreugde, kerkdienst, ...) of tegen te waarschuwen (onraad, brand, ...).

Angelus: Kloosters en kerken luiden hun klokken als oproep tot gebed. Daardoor ontstond er in de omgeving ook een zekere regelmaat in de dagindeling. Dit is tevens de oorsprong van het Angelus kleppen of luiden – waarschijnlijk ingesteld in de 14e eeuw – als oproep tot het bidden van ‘De Engel des Heren’, in principe driemaal daags: ‘s morgens om 6:00 uur, ‘s middags om 12:00 uur en ‘s avonds om 18:00 uur. Het traditionele Angelus klokgebed bestaat uit het kleppen van 3x3 slagen, met een tussenliggende interval van ongeveer 8 seconden. Kleppen is het dusdanig aantrekken van de klok zodat de klepel slechts één kant raakt. Na het kleppen wordt ongeveer 2 minuten nageluid. Angelus luiden wordt doorgaans met een kleine klok gedaan, omdat het erg moeilijk is een grote klok te kleppen. Soms geeft een uurslaghamer de 3x3 slagen op de klok, waarna het naluiden volgt.

Tijdluiden: Met de Reformatie werd het gebruik van kerkklokken voor een groot deel afgeschaft. Ook het Angelus verdween grotendeels. Hiervoor kwam het ‘tijdluiden’ in de plaats, zoals de middagklok en de papklok, een functie die door de wijde verspreiding van horloge en mobiele telefoon in onbruik is geraakt.

Bij overlijden: Hoewel dit klokluiden van oudsher werd gedaan om boze geesten te verdrijven, luidt de kerk de doodsklokken om op waardige wijze afscheid te nemen van één van haar dorpsgenoten. Op diverse plaatsen is het nog steeds gebruikelijk om de overledene te verluiden, overluiden of uitluiden.

Bij begravenissen: Vaak wordt er geluid met de grootste klok maar indien mogelijk kan er met meerdere klokken gewerkt worden, waarbij

men bijvoorbeeld met de eerste klok aangeeft of het om een vrouw, man of kind gaat. Op sommige plaatsen klept men de klok in plaats van haar te luiden. Luiden bij begrafenissen wordt bij voorkeur in overleg met de organist gedaan, zodat de klokken het geheel van de ceremonie versterken en een bijzonder goed moment bieden om op ingetogen en sobere wijze uitdrukking aan rouw te geven.

Om het volk bijeen te roepen: Het gebruik om mensen op te roepen voor de dienst is net zo oud als de kerk zelf en is er onlosmakelijk mee verbonden. In het Oude Testament krijgt Mozes in Numeri 10: 1-10 opdracht instrumenten te maken om signalen te geven om het volk bijeen te roepen. In de Rooms-katholieke kerk zijn de klokken gewijd en hebben ze een functie in de liturgie, zoals het luiden tijdens het Gloria en het kleppen van een klok tijdens Consecratie en Elevatie. Een algemeen gebruik is nog om een uur of een half uur voor een kerkdienst begint de kerkklokken enkele minuten te luiden met het doel mensen op te roepen naar de kerk te komen. Soms luidt men al op zaterdagavond, soms tegen zonsondergang, de zondag in. Op andere plaatsen wordt de klok geluid als de mensen naar de kerk komen. Het luiden voor de dienst is goed te combineren met het Consistorie of stil gebed. Een dergelijke stille bezinning voor aanvang van de kerkdienst, tijdens het luiden van een klok, kan erg waardevol zijn.

Tijdens het kerkelijk jaar en op bijzondere dagen: Elke kerk zou eigenlijk over meerdere klokken moeten beschikken om volgens de aard van het kerkelijk jaar te kunnen luiden. Tijdens de Advent kan men bijvoorbeeld luiden met een kleine klok en tijdens Kerst met alle aanwezige klokken. In de passietijd kan men bijvoorbeeld met één grote klok luiden, op Witte Donderdag met alle klokken. In de Rooms-katholieke kerk gebeurt dit op Witte Donderdag tijdens het Gloria, waarna de klokken zwijgen tot het Gloria in de Paasnacht. Als een kerk meer dan twee klokken heeft, dan kan het zinvol zijn om de grootste klok samen met de andere klokken alleen op hoogtijdagen te gebruiken.

Van middel voor massacommunicatie bij uitstek naar oorzaak van geluidsoverlast: De vele mooie tradities op het gebied van luidklokken zijn een belangrijk cultureel erfgoed waarmee best in respect wordt omgegaan. Vaak had eenzelfde klok meerdere functies en hadden onze voorouders een uitstekend auditief onderscheidingsvermogen om uit de combinatie van toonhoogte, tijdstip, wijze van aanslaan (kleppen, beieren of luiden) en aantal gebruikte klokken de correcte boodschap te distilleren. Vandaag worden de kerktorens in Vlaanderen steeds meer gebruikt als zendmasten voor het nieuwe massacommunicatiemiddel bij

uitstek van het wereldwijde web. Aldus dragen ze bij tot het in vraag stellen van de bovengenoemde functies van het klokkenluiden en wordt het luiden van klokken in toenemende mate met geluidsoverlast geassocieerd.

En wat met onze kerktorenklok: Op 3 april 1838 werd te Terlanen de eerste steen van de nieuwe Sint-Michaël kerk geplaatst op de fundamenten achter het hoofdaltaar. Op 8 juni 1848, 10 jaar later, werd de nieuwe klok 'gedoopt' met de naam Ferdinandus, de voornaam van de toenmalige burgemeester van Overijse, Ferdinand Marie Vande Velde, die te samen met zijn echtgenote Anna Maria Kumps het peter- en meterschap op zich namen.

Tenslotte hebben we het nu nog niet gehad over de "klokkenluiders". Wel, deze zijn dikwijls in verdrukking en ten zeerste welkom in 't Klein Verzet om er hun verhaal te komen doen !

Zijn haan, kruis en bol: Praktisch, de haan kijkt naar de richting vanwaar de wind komt. Maar dat is onvoldoende om te verklaren waarom er op de top van onze kerktorens drie eenzame symbolen bovenop elkaar werden geplaatst.

Voor onze verre voorouders was het reeds gebruikelijk om een kruis, bol of haan op torens, palen, kerstbomen en meibomen te plaatsen. Die dienden als afweermiddel, om boze geesten weg te houden. Na de kerstening tot het christendom werden een aantal heidense symbolen overgoten met een christelijk sausje, waaronder deze drie.

Haan: Windhaan of weerhaan verwijst naar de nieuwe morgen, een nieuw begin. In de christelijke betekenis verwijst de haan tevens naar de verloochening van Jezus door zijn trouwe volgeling Petrus. In het bijbelverhaal kraait een haan nadat Petrus Jezus verloochent. Petrus' tragische ervaring' laat zien dat zelfs een toegewijd persoon met een sterk geloof zijn evenwicht kan verliezen als hij niet goed is voorbereid op plotselinge beproevingen of verleidingen. Doordat de haan op een hoog punt staat, en de mensen hem zo beter kunnen zien, zou hij de mensen eraan moeten herinneren dat ze trouw moeten blijven aan het geloof en niet dezelfde fout maken. Een andere christelijke theorie is dat de haan mensen behoedt voor gevaar; een haan waakt over zijn kippen.

Kruis: Een typisch christelijk symbool, maar heidens van oorsprong. Symbool van leven, geluk, van de heidense goden. Tegenwoordig staat het kruis symbool voor de kern van het christelijke evangelie: Jezus stierf voor de zonden van de mensen en verlost ze zo van deze zonden.

Bol: Vele volkeren geloven dat kwade geesten bang zijn voor spiegels, en daarom glanst de bol vaak. Precies dezelfde gedachte is de oorsprong van de kerstbollen die wij nog altijd in onze kerstbomen hangen. Christenen konden hiervoor geen verklarende tekst in de bijbel vinden, maar toch werd dit heidens gebruik overgenomen. Sommige christenen symboliseren de bol met een appel, die voor de zondeval staat, de appel die Adam en Eva aten in het paradijs, waardoor ze in zonden vervielen.

*“Van buiten goud, van binnen hol,
al ben ik van binnen niet gevuld,
van buiten ben ik verguld.”*

*“En, in het jaar ... kwam de haan
boven op mij te staan,
dat heeft de parochie van Terlanen wel gedaan.”*

Volgorde van bol, kruis en haan is niet toevallig. De appel als zondeval, het kruis voor de verzoening en de haan voor het nieuwe begin vormen samen de kern van de christelijke gedachte.

N.B. Niet iedere kerktoeren heeft een bol, kruis en haan. Bij sommige kerken staat er alleen een kruis, soms een engel, zelfs een paard. Op Lutherse kerken staat soms een zwaan. Deze zwaan staat symbool voor de Tsjechische hervormer Hus. Hij zou op de brandstapel tegen de katholieken gezegd hebben: “Gij zult nu een gans braden, maar over honderd jaar een zwaan horen zingen, die gij zult moeten verdragen.” Lutheranen interpreteren deze uitdrukking zo dat Hus de gans is en de latere hervormer Maarten Luther de zwaan.